

Salonul Literar

Director: AL. T. STAMATIAD.

ABONAMENTUL:
Pe un an ..... 100 Lei.

Apare odată pe lună.

REDACTIA ȘI ADMINISTRATIJA:
Strada Ioan Calvin Nr. 4, etajul I

Inflorirea romanului

de Perpessicius

Comparată vremurilor dinainte de războiu, epoca de după, înseamnă pentru literatură o ascensiune. Ceva din corelația între buna stare economică și situația înfloritoare a literaturii, a fost desmișcat. Lipsa de acoperire metalică a emisiunilor postbelice, dezechilibrul balanței economice și câte alte formule din ritualul așa de terifiant al vanităților inspirate de Mercur, nu și-au aflat corespondentul în literatură. Ba din potrivă. Supra-producția după care râvnea orice economist, improvizat diagnostician al maladiei de Stat, se refugiase în literatură. Ajunul războiului ne impuiase urechile cu *seceta literară*. Poezia pornise pe căile pierzării. Romanul nu s'arătă și, de bună seamă, nici nu-i era dat să vie pe lumea asta. Eram condamnați la o vegetare în care doar slaba aromă a laurilor uscați din cununile bătrânilor, mai aducea o învioreare. Pimeii și epigoni, n'aveam să ne spălăm niciodată de pata aceea originală, iluzie romantică, santificată mai cu seamă de verbul lui Eminescu care, în memorabila poemă, risipise câte-va petale până și pe creștetul bietului Prale.

Însă războiul mișcă bagheta-i de fier și minciuna se ascunde. Din experiența și durerile eroice ale neamului, născu o maturitate care nu-și perdu cumpătul în fața jocului de bursă. Brăzdarele războiului răscoliseră forțele latente ale poporului. Literatura răspunse, întâia, aceluia plan de regenerare prin muncă. Ar fi interesant de urmărit evoluția fiecărui gen literar în parte; ar fi instructiv de schițat pentru fiecare, graficul comparativ, înainte și după războiu! Ne vom limita la situația romanului, pe care o socotim specifică pentru gradul de maturitate al literaturii române de astăzi. Mai sunt și astăzi, desigur, autori de nuvele și schițe, dar nu e unul din scriitorii cu un nume literar stabilizat, care să nu-și fi scris sau să nu fi pus piatra fundamentală romanului său. Și iarăși, nici astăzi nu suntem scutiți de lamentația dinainte de războiu, că n'am avea roman. Intotdeauna, romanul a fost în viața noastră literară, un coșmar, sau mai bine, unchiul din America, despre care vorbesc toți,

Poveste

*Sunt ani de-atunci dar mi se pare c'a fost eri:
Din negurile vremii, ca valuri năvălesc
In suflet amintiri
Și clocotesc nebune, uitarea-o răscolesc
Și rana-apare caldă încă. Deodată
Imi revăd trecutul. Departe'n fund: grădina
Și flori, poteci umbrite, o fermecată
Mierlă cântă, apoi cu mersul de regină,
Răsare — spectru de lumină — frumoasă,
Visătoare: ea. Tăcuți, în urmă ne-am pierdut
Pe căi boltite și 'n umbra răcoroasă,
Atunci din minte universul ne-a dispărut
Și 'ntr'o clipită trăit-am veșnicie.*

*In urmă și 'naintea-i palidă tăcere,
Acum grădina-i paragină pustie,
Suntem țesuți din gânduri pline de durere.
Nimic, nimic n'a mai rămas din toate-aceste,
Sunt ani de-atunci și mi se pare c'a fost eri,
In lumea noastră toate nu-s decât păreri,
A fost un vis și totul nu-i decât poveste.*

AL. T. STAMATIAD

pe care-l așteaptă și care nu trebuie să vie niciodată.

Dar iată că a venit. Publicul l-a întâmpinat cu aviditatea lui reținută care a dus la epuizarea, în medie, a unei ediții pe an. Critica însă, n'a vrut să se lase convinsă și a murmurat cuvinte de îndoială. Care este însă situația de astăzi a romanului românesc și în ce stă înflorirea lui.

Întâiul roman care atrase atențiunea în chip neîndoios și câștigă definitiv pentru autorul său calificăția de romancier, fu *Ion* al d-lui *Liviu Rebreanu*. Pornit dela nuvelă și schiță, urmărind pitorescul celor decăzuți ca în „Golani” sau al celor simpli ca în „Proștii”, el aducea în scrisul său un verb aspru, avar, profetind parcă bogăția ce ascundeă, o observație ascuțită și o oarecare brutalitate, proprie creatorului, stăpân pe destinele eroilor săi. Calitățile acestea i-au ajutat să ducă la bun sfârșit monografia suflătoare a unui întreg ținut, al Armădiei, toată galeria

de tipuri și conflicte ale celor două volume din *Ion*. Dar mai ales, paralel cu împletirea acea savantă de oameni și existențe, luminează argintul viu al acelei voințe, acelei lăcomii de pământ și de dragoste a eroului principal, cari-l și răpun. Toate darurile schițate în cursul istoriei noastre literare dela Filimon și până la Duiliu Zamfirescu, s'au concentrat în arta și știința de romancier a d-lui Liviu Rebreanu. Deși înfățișând stări de lucruri dinainte de războiu, în Ardeal, romanul e ceva mai mult decât un roman social. Biografia sufletească a eroului animează această istorie și o trăște în urma-i, ca pe o mantie a fatalității.

Imprejurările politice prin care trecuse de curând România și-au avut ecoul în roman. Puțin după încheierea armistițiului apăru *In Cetatea Idealului* al d-lui Dem. Theodorescu, roman de vervă și satiră la adresa neutralității și neajunsurilor ei. Mai puțin roman, după legile stricte ale genului, dar nu mai puțin interesant pentru atitudinea franc-subiectivă a scriitorului. În aceeași vreme, un roman cu serioase calități de observație, de pitoresc al unor medii și moravuri de mahala provincială *Domnișoara din str. Neptun* al d-lui F. Aderca. Intențiile sale de explicare a evoluției unei familii rurale erau cu mult lăsate în urmă de însușirile de romancier cu cari dă viața tuturor personajilor dela Nuța Oproiu până la Abraham cel Înalt.

Fizionomia societății, zisă înaltă și năzuința spre o purificare prin iubire și devotament, întrupează d-l *Corneliu Moldovanu* în cele două volume ale romanului său *Purgatoriul*. Intre timp încercări de roman ale d-lui *Vasile Savel: Miron Grindea* și o serie de romane sociale ale d-lui *V. Demetrius*. Capriciu și intermezzo interesant prin lubricitate *Țapul*, noul roman al d-lui *Aderca*.

O nouă propulsie dă romanului, tot d-l *Liviu Rebreanu* cu *Pădurea spânzuraților*, în care drama sufletească a lui Apostol Bologa atinge culmi halucinante. Alături de cruzime și neînduplecată fatalitate, d-l *Rebreanu* apleacă creanga tânără și plâpândă a unor aparițiuni feciorelnice, cum e acea iubire a Ilonkăi — care dă un și mai dureros ecou tragediei.

Urmară romanele d-lor: *F. Aderca*, jurnal al expediției în Ungaria: *Moartea unei republici roșii*, carte cu intențiuni pacifiste și critice, dar mai ales cu multă poezie de peisagii și portrete de nimfe ale podgoriilor, satelor și orașelor. Romanul d-lui *Ion Minulescu* trebuia să cînte epopea frontului interior. *Roșu, Galben și Albastru*, povestește, cu vervă și cu revărsare de poezie, tot ridicolul — cât a fost — al războiului de la Cenzură. Amourile lui *Mircea Băleanu*, eroul, agrementează, în bună parte, această carte de duioșie și de satiră. *Conservator & C-nia*, romanul d-lui *N. Davidescu*, prinde procesul de dezagregare al unui partid în angrenajul noilor împrejurări politice de după răs-

boiu și desvăluie o lume interlopă care se prăbușește trăind după sine și inocența nobilimei conservatoare. Intre timp d-l *Ionel Teodoreanu* publică o trilogie de roman, *La Medeleni*, în „Viața Românească”. d-l *Ion Vineanu* un roman de acut psihologism *Tic-Tac* în „Contemporanul”, un debut fericit, romanul *Nebunia Lumii* al d-lui *George Cornea* și d-l *Cezar Petrescu*, un roman al războiului în „Gândirea”. De curând, marele scriitor, poetul sufletului Moldovei, cântărețul peisagiului și oamenilor simpli, d-l *Mihail Sadoveanu*, ne-a dat *Venea o moară pe Siret*, încercare de reconstituire istorică a sfârșitului de veac trecut, dar mai ales epopee a unor fatalități pline de farmec iar d-l *Liviu Rebreanu* al treilea roman al său *Adam și Eva*, în care trece în domeniul metafizicei.

Această succintă înșirare și aceste fugitive caracterizări dau o justă imagine a înfloririi romanului, după războiu. Variat ca teme de inspirație, trecând dela romanul social la cel psihologic, variat ca mijloace de expresie, întrebuintând când arhitectura zolistă precum în romanele d-lor *Rebreanu* și *Davidescu*, când compoziția autobiografică ca în romanul d-lui *Minulescu*, romanul dă astăzi adevărata temperatură a literaturii românești de astăzi. Amintiți-vă numai, cu douăzeci de ani în urmă de acele încercări teziste, precum *Două Neamuri* al d-lui *Sandu-Adea*, comparați drumul străbătut până la pleiada de romancieri și romane ai zilelor de astăzi și deduceți ce zile de glorie mai sunt rezervate literilor române.

1 Maiu 1925.

Perpessicius

RĂSUL COPILULUI

— A. C. SWINBURNE —

Sune sus în ceruri clopotele toate,
 Cînte sus în ceruri păsările toate,
 Și-aici pe pământ izvoarele toate
 Murmure, și-adune vînturile toate
 Cînte sunt mai dulci sunetele toate,
 Decît viersul plin de farmec de privighetoare,
 Decît foșnetul pădurii în apus de soare,
 Decît veselele vorbe îngânate de izvoare
 Când în văpaia verii suflă-o dulce-boare,
 Este-o voce care sună mai puternică și plină,
 Și mai dulce, și mai lină,
 Sunet de lumină,
 Ce răsună parcă n zare
 Când vestesc zorile dalbe zi frumoasă și senină,
 Când din inima lui plină
 Cîntă numai bucurie,
 Care de nimic nu știe,
 Râsul limpede, curat,
 De copil nevinovat.

P. GRIMM.

Autoritate și Evidență

— Un Episod —

Din ce motive istorice anume, s'a dezvoltat în veacul al XVI-lea aceea încredere în universalitatea rațiunii omenеști, al cărei monument nepieritor este opera lui Montaigne, nu putem urmări mai de aproape aici. Despre Montaigne se poate însă aminti că el stă la întretăierea sentimentului, cu totul modern, al valorii experienței personale cu respectul mai vechiu pentru tradiția literară și filosofică. Inchipuți-vă pe unul din scriitorii, al căror model perfect și tipic îl infățișează poate Rousseau, pe unul din minunații oameni meditativi și singuratici, care se instruesc dealungul întregii lor vieți, nu atât din substanța cărților, cât din convorbirea solitară cu sine, mănăți de o nevoie de precizare interioară care îi face turburi și șovăitori în afară, și adăugați acestei figuri bine cunoscute, reprezentarea tipului mai vechiu care este umanistul, aplecat pe cărți și pergamente în căutarea înțelepciunii perfecte și definitiv încheiate a unei culturi dispărute! Întrunirea acestor două tipuri o realizează Montaigne. Nimic din ceea ce notează el, cu o specială savoare discursivă, nu a apărut altfel decât în cuprinsul experienței sale intime de cugetare, dar totul este în cele din urmă comparat și verificat cu înțelepciunea autorilor și textelor. Această împrejurare îndreptățește pe un istoric literar să-i atribue filosofului nostru următoarea vorbire: „Iată ceea ce eu, Michel de Montaigne, în timpul vieții mele, am simțit în mine; aceste sentimente le extind asupra întregului gen uman. Vreți să mă opriți de la această generalizare...? Dar autorii cari, în antichitate au observat umanitatea și au notat observațiunile lor confirmă întru totul pe ale mele. Metoda mea este așa dar bună și rezultatele mele sigure“.

Descartes pășește cu desăvârșire terenul tradiției literare și filosofice. Ceeace au gândit autorii și ceea ce spun textele nu-l interesează de loc sau cel puțin se comportă ca și cum nu l-ar interesa. Numai ceea ce mintea gânditorului singuratic percepe clar și distinct merită să fie reținut și această încredere în puterea omului singur merge până acolo încât, vorbind cu asprime despre ignoranța timpului său, vina o aruncă asupra multimei profesorilor pe care i-a avut. Nici experiența lucrurilor concrete, a oamenilor și moravurilor, nu-l interesează prea mult pe Descartes. Deși biografia sa menționează, ca și la tragicul Pascal, un scurt popas în mijlocul societății strălucite a timpului, cu mai mare drag se retrage el în cortul, în încăperea sau în exilul său pentru a lucra la cucerirea treptată a adevărului.

Această din urmă trăsătură îl apropie pe Descartes de Montaigne. Ceeace îi separă din nou este că, amândoi crezând în universalitatea firii omenеști, unul din ei, Descartes, socotește că această universalitate

se declară în planul speculativ al rațiunii, pe când celălalt, Montaigne, o află și printre reacțiunile cele mai speciale ale unor oameni din timpuri și locuri foarte deosebite. De aci, în opera lui Montaigne, mulțimea faptelor particulare a căror povestire de bună seamă că Descartes ar fi judecat-o inferioară demnității unui filosof.

Puși față în față, și dacă ne impunem să eliminăm ceea ce îi unește pentru a nu reține decât ceea ce îi desparte, Montaigne și Descartes ne infățișează contrastul dintre autoritate și evidență. Cel dintâiu controlându-se în experiența altora și cel de-al doilea mărghinindu-se la experiența sa proprie, amândoi socotesc totuș că au ajuns la rezultate valabile pentru toată lumea.

Cu timpul trebuia să se arate că evidența este mai de grabă un factor de diferențiere, decât de universalizare. Dar până când lucrul să se întâmple (și el nu s'a întâmplat cu plinătate decât abia în vremea noastră) un episod al luptelor literare din veacul al XVIII-lea face din contrastul ideal Montaigne—Descartes, o opoziție reală și istorică. Polemica dintre partizanii anticilor și modernilor (la querelle des anciens et des modernes) ne arată cum se poate ajunge la concluzii diferite, pornindu-se dela aceeași constatare. Preexistența în timp a anticilor era odată rațiunea excelenței și altădată rațiunea inferiorității lor. În cazul special al artei literare se spunea că, dacă anticii au existat înaintea noastră, urmează că ei au găsit mai întâiu modelele perfecte pe care nouă nu ne rămâne decât să le imităm, pe când în cealaltă tabără se afirmă tocmai că anticii ne-au lăsat o zestre pe care, în chip firesc, experiența ulterioară a omenirii a sporit-o mai aproape de perfecțiune. Fără îndoială că nu în mod întâmplător, partizanii modernilor erau recrutați mai cu seamă printre adepții filosofiei lui Descartes, în așa fel în cât Fontenelle, cel mai influent dintre moderni, era și cel mai vajnic apărător al cartezianismului, la o vreme când noua filosofie își făcea cu greutate drum în lume. Nu numai că în raționamentul modernilor răsună ceva din claritatea și distincția logicei carteziene, dar dacă ei credeau cu toată hotărârea în perfecțiunea treptată a poeziei, împrejurarea o explică părerea care făcea și din poezie produsul acelei rațiuni, infinit perfectibile, cu care Descartes socotea că s'ar putea ajunge chiar la o creare din nou a lumii. Concepția rațiunii în devenire ajută, așa dar, omenirii moderne să ia pentru întâia oară o conștiință autonomă de sine; dacă nu în chip sintetic-calitativ, cel puțin gradual să se cunoască drept ceva deosebit de antichitate. Germenele hegelianismului viitor aci trebuie căutat.

La argumentarea modernilor se înțelege de ce partizanii anticilor nu aveau ce să opună. Pentru că autoritatea tradiției îi conducea, evidența rațională rămânea pentru ei o forță neîntrebuințată. În toate răspunsurile lor, avem de-aface mai de grabă cu maxime și apostrofe, de cât cu un șir bine legat de judecăți. Chiar când se decid să raționeze, partizanii anticilor recurg tot la argumente de autoritate ca d. p. Boileau care, în renunțarea scrisoare pe care i-o adresează lui Ch. Perrault, invoacă în sprijinul tezei antice, admirația universală și îndelungă de care autorii vechi s'au bucurat.

După ce evidența rațională împărți omenirea în două mari perioade istorice, ea o fragmentă și într-o mulțime de regiuni geografice. Pentru acest proces, un moment deosebit de semnificativ îl alcătuiesc „Les Lettres persannes“ ale lui Montesquieu. Usbek și Rica, tinerii orientali cari călătoresc în Europa, raționează cu cea mai perfectă evidență carteziană și cu toate acestea impresiunile lor sunt atât de paradoxale, încât ele alcătuiesc și cea mai corosivă satiră a timpului. Ingenioasă a fost ideea lui Montesquieu de a chema rațiunea umană ca martoră a nebuniilor noastre și de a rușina pretinsa noastră înțelepciune cu oglindirea într-o înțelepciune străină. Numai că ceva din blamul și discreditul „rațiunii“ europene se răsfrânse asupra rațiunii omenesti în genere. Pusă față în față cu sine, rațiunea se dovedi a fi, nu numai aritmetic inegală în timp, dar diferită și în spațiu. Așa se adevări vorba lui Pascal despre adevărul care este altul dela un versant la celălalt al Pirineilor!

Motivele stilului paradoxal, care a fost foarte iubit în veacul al XVIII-lea, nu se pot înțelege bine decât dacă ne gândim la această disensiune înuntrică a rațiunii, a cărei ocaziune mai îndepărtată a fost raționalismul lui Descartes. Căci „paradoxul“ înseamnă tocmai o asemenea confruntare a rațiunii cu sine, o revelațiune a falsului în adevăr și, a adevărului în fals, un joc de abilitate a cărui valoare este mai mult artistică decât științifică. Vanitatea personală poate culege oare cari satisfacții din exercițiul paradoxului, dar rațiunea omenească scapă de aci definitiv compromisă. Evidența tuturor punctelor de vedere, ilustrează nulitatea fiecăruia în parte. Iată de ce îmi închipui plini de îngrijorare pe oamenii cu bune principii ai Franței, ascultând paradoxele nepotului lui Rameau. Deși (în scrierea cu acelaș nume), Diderot manifestă preocuparea onestă de a-l combate, trebuia să apară îndoiala cum că mizerabilul de Rameau poate are totuș dreptate și că în tot cazul adevărul este un lucru foarte subred.

Prejudiciile pe cari raționalismul le aduse tocmai cauzei rațiunii și, în felul acesta, singuranței intelectuale a omului, nu se pot asemăna decât cu relele scâpate din cutia Pandorei. Dezastrele nu se observă ce e drept decât în domeniul științelor morale, fiindcă în domeniul științelor naturale raționalismul a avut numai

consecințe bune. Este însă o altă întrebare dacă rezultatele câștigate pe acest teren pot răscumpăra pierderile suferite pe celălalt. Ce-a devenit așa dar avuția morală pe care se sprijinea un om din perioada clasică, acel amestec de cumințenie stoică, modestie creștinească, și cavaleriească bravură a inimii, acel amestec pur și milenar pe care umanistii îl descifrau în cărțile trecutului? Rațiunea dovedi că poate avea dreptate împotriva autorității și astfel n'a fost niciuna din vechile valori care să nu fi fost înlocuită prin contrariul ei. Alături cu diletantul inteligenții, omul cu mintea suplă, apărură la începutul veacului trecut, diletantul social, omul plin de șiretenie și uneori bruta cu mușchii puternici.

Pentru că omenirea a încetat de mult să se conceapă ca un întreg solidar în care vechimea atitudinilor să se rostescă cu autoritate, nu ne rămâne decât să cercetăm tot în experiența personală temeiul unei certitudini; dar trebuie să străbatem mai departe de planul pe care raționalismul nu l-a depășit. În adâncurile vulcanice ale inimii, culege omul cunoștința că experiența cea mai particulară a sufletului este adevărul cel mai sigur la care poate aspira. Cultul vieții interioare, voința de a trăi sincer, solitar și tragic pornesc din această desamăgire și din această nouă speranță.

Tudor Vianu

SOUVENANCE

— TRAIAN DEMETRESCU —

*La lune, ce soir-là, dans sa grâce divine,
Semblait un songe pur de lumière opaline
Que, seuls, osèrent parfois, en leurs rêves hardis,
Evoquer l'amoureuse et le poète épris . . .
Des légers qui brûlaient en se frôlant, légers,
Voletaient vers les étoiles des couples de baisers . . .*

ADOLPHE CLARNET

UNE SEULE ÂME

— AL. T. STAMATIAD —

*Au val, dans l'allée, sourit la rose.
Ils s'en vont nonchalamment et le zéphyr les caresse:
Lui, svelte, le visage brun, aux yeux charmeurs,
Aux cheveux plus noirs que l'aile de corbeau, —
Elle, gracile, fine, avec des souplesses de fleur,
Aux boucles d'or, aux regards perdus.
Ils se disent, enlacés, le conte éternellement rajevni
De l'éternel amour, — et dans la pelouse fleurie,
Dans le ciel ensoleillé, dans le murmure des sources,
Dans tout ce qui les entoure, ils ne voient que leur amour.*

LÉO BACHELIN

Ceva despre populația județului Arad

de Egumenul Serafim

Elementul românesc formează populația cea mai veche și totodată cea mai numeroasă a județului Arad. Cronica lui Anonimus, o compilație târzie, care păstrează tradiția cucerii șesului panonic de către Unguri, pomenește despre existența Românilor și Slavilor în aceste regiuni încă din veacul al IX-lea, unde își aveau vechea lor organizație cnezală și voivodală. Evident spusese lui Anonimus — un amestec de tradiții populare și legende medievale — nu pot fi primite în întregime, însă critica istorică a dovedit că sub vălul acestor legende se păstrează sămburele de adevăr, care recunoaște că la venirea lor Ungurii au întâlnit aici populații numeroase româno-slave, organizate politic și militar cari se îndeletniceau cu vânatul, păstoritul și lucrarea pământului. Legăturile dintre năvălitorii mongoli și populațiile de baștină n'au fost tocmai dușmănoase în cele dintâi veacuri ale consolidării statului unghuresc. Ungurii cari aduceau cu ei dinspre Asia manifestări primitive de civilizație, nepricipându-se la lucrarea pământului, au căutat să trăiască în raporturi de prietenie cu populațiile mai vechi așezate aici, dela cari au învățat agricultura și cari multă vreme le câștigau prin munca lor grâul pentru hrană. În ce privește tendințele de desnaționalizare prin superioritatea numerică, de ele nici nu poate fi vorba, deoarece Ungurii așezați în șesul Tisei erau puțini la număr în cât le-a trebuit o perioadă lungă de timp până să-l poată popula pe de-a întregul. În unele părți populația prin veicul al XIII-lea era așa de rară, în cât regii Ungariei s'au văzut nevoiți să colonizeze cu Bissenii și Cumani ținuturi întregi. Expansiunea elementului unghuresc înspre Ardeal începe abia în veacul al XII-lea, căutând mai ales văile Mureșului, Crișurilor dar nici acum nu se face o pătrundere în masă, cât mai mult infiltrări sporadice, în orașe așezându-se funcționari iar la sate se dezvoltă clasa nobililor prin dăruiuri de pământuri și moșii pe cari le primeau dela regii Ungariei. În documentele privitoare la istoria statului unghuresc publicate de I. Fejér în „Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis” se pomenește, în câmpia Tisei încă din veacul al XII-lea, localități cu nume românești locuite de populații a căror îndeletnicire era pescuitul și lucrarea pământului. Români județului Arad îi găsim pomeniți întâia oară pe la 1241 în opera poetică „Miserabile Carmen” scrisă de canonicul Rogerius dela Oradea Mare, care amintește pe cnezii români de aici, ceea ce presupune existența numeroasă și mult mai veche a elementului românesc căruia i-a reușit să și aibă în veacul al XIII-lea cunoscută organizație cnezală. Populația românească aflătoare pe valea Crișului Alb e pomenită în documente la 1318, când regele Carol Robert redă măestrului Lehel patronatul mănăstirii Sft.

Dionisiu împreună cu satele românești și altele care se țin de ea (cum villis Olachalibus... et aliis). Ludovic cel Mare începe o întinsă propagandă de lățire a catolicismului printre Români din Ardeal și Banat trimițând misionari să convertească pe schismatici la adevărata credință. Mijloacele de convingere nu erau dintre cele mai creștinești, ceea ce a făcut pe preoții ortodoxi mai ales din județele Keve și Caraș să se refugieze în spre Lipova pe valea Mureșului. Regele temându-se de o contra propagandă, pe care ar fi putut-o face acești schismatici, poruncește la 1366 să fie urmăriți și prinși toți preoții refugiați dimpreună cu familiile și avutul lor, și să fie trimiși înaintea fișpanului Benedikt din Keve și Caraș unde erau să fie judecați și pedepsiți. Ținuturile cele mai populate cu elementul românesc erau în veacul al XV-lea, valea Mureșului și a Crișului Alb. La 1415 Criștiorul de lângă Brad e pomenit ca loc de reședință a voevodului român, a cărui autoritate se întindea peste tot Zărândul și probabil Hunedoara. Voevozii din Criștior se bucurau de o oarecare autonomie și libertate în exercitarea drepturilor lor, și nu aveau nici un fel de legătură cu fișpanul județului, fiind întru toate supuși direct comitelui de Timișoara. Puterea voevozilor era acum mult mai redusă față de veacul XI—XII, ei nu mai aveau nici o atribuție militară, armata fiind supusă comandanților regelui, voevozii se îngrijau doar de încasarea dărilor și judecarea conflictelor mai mici dintre locuitorii satelor peste cari își exercitau autoritatea. Pe la începutul veacului al XVI însușirea cnezală și voivodală în județul nostru s'a desființat cu totul, păstrându-se urmele ei abia sub forma câtorva nume de familii ori sate (Voivodeni).

Întinderea elementului românesc nu se reducea numai la valea Mureșului și Crișurilor, noi ocupam cea mai mare parte din regiunea de contact a șesului cu dealurile, ținutul vestitelor podgorii de azi. Intre anii 1441—44 întâlnim pe Români făcând serviciul militar în cetatea Șiriei (iobagiones castris) iar la 1493 pe moșiile Bathoreștilor din jurul acestei cetăți locuiau mai multe familii de cnezi români. Pe valea Crișului Alb afară de voevodatul de Criștior se mai pomenește și cel de Hălmagiu, în 1451 fiind voevodul acestui ținut un oarecare Moga. La 1495 în oficiul de voevod al Românilor (officium wojwodatus volachorum) pentru localitatea Șomoscheș și alte sate din jurul ei, e așezat un oarecare Mateiu dându-i-se lui și urmașilor toate veniturile voivodatului.

În veacul al XV-lea începe un curent de infiltrare înspre șes care are drept rezultat popularea mai multor sate cu Români, coboriți din regiunea deluroasă și muntoasă unde condițiile de traiu erau mai grele.

Cu ocazia așezării familiei despoților sârbi, Brancovici, pe moșiile cetății Șiria, au venit cu dânșii pe lângă elementul sârbesc numeroase familii românești din Macedonia și Albania așezate în tot cuprinsul județului.

Turcii prin dezastrul dela Mohaci (1526) ajung să prefacă Ungaria în provincie turcească, așezând pentru părțile ei sud-estice un pașe, cu reședința la Timișoara, a cărui autoritate se întindea și peste județul Arad. Din timpul stăpânirii turcești avem puține date despre populația județului: locuitorii au avut de suferit mult, erau obligați să plătească o mulțime de biruri în natură și în bani, trebuiau să facă nenumărate servicii autorităților și armatei turcești, ceea ce a îndemnat pe mulți să și părăsească satele, mai ales în ținutul de șes, retrăgându-se pe văile râurilor înspre dealuri și munți, unde erau scutiți de atâtea impozite, a căror număr și mărime variaua după capriciile cuceritorilor. Câteva defteruri turcești fac pomenire despre locuitorii județului, spunând că locuiesc în sate mici și rare, mai mult în bordes săpate în pământ, apoi călătorul turc Evlia Celebi care străbate la 1660-4 județul, venind dinspre Timișoara. El descrie cetățile Arad, Soimoș, Lipova, Șiria, Ineu, Desna de unde își continuă calea spre Oradea Mare. Despre Arad spune că avea o cetate cu întărituri din pământ și lemn cu două porți mari, una spre nord alta spre Timișoara și afară de întăriturile cetății pe malul Mureșului se găseau mai multe colibe, unde se ținea odată pe an „un târg mare cu neputință de descris“. Evlia Celebi laudă hărnicia locuitorilor din Ineu despre cari spune că sunt români, pe cari îi mai găsește destul de numeroși în Șicula, Zărând apoi în Salonta până și în Gyula din Ungaria. Prin pacea dela Carlovitz (1699) Turcii se retrag înspre sud, ținând sub stăpânirea lor numai Banatul Timișan. Deacum începe ridicarea județului prin așezări omenești statornice mai ales la șes, de aici înainte avem date statistice din ce în ce mai bogate cari ne fac posibilă cunoașterea modului de evoluție a populației. Pe lângă populația românească mai numeroasă, așezată în regiunea de dealuri și mai rară la șes, în veacul XVIII, se pot stabili trei curente mai pronunțate de infiltrare românească înspre șesul județului. Cel mai puternic e curentul ce pleacă din partea estică a județului, datorit greutatea materiale de traiu și care se oprește întâi prin satele dela marginea câmpiei în ținutul podgoriilor, apoi înaintează un secol întreg până în marginea apuseană a județului. Intinderile mari de pământ nelucrate reclamau un însemnat număr de brațe muncitoare, ceea ce a îndemnat pe proprietarii nobili să acorde mai multe avantagii și scutiri de biruri locuitorilor cari veneau din alte părți și se așezau pe moșiile lor. Acest fapt a îndemnat o însemnată parte din Românii bănățeni să treacă Mureșul și să se așeze mai ales în satele aflătoare în cursul acestei ape, formând al doilea curent de infiltrare dinspre Banat. Cel mai slab curent de infiltrare e reprezentat prin Românii din Ardeal

MINERUL

L'am văzut în fundul unei mine de-aur,
Sus, în carnea îmbelșugată-a celui munte...
Când am trecut pe lângă el,
Ca un enorm, neîmpăcat rebel
Și-a ridicat ursuz voinicul trup de-oțel
Și mi-a făcut, în silă, loc să trec
Iar ochii-i m'au izbit, grozav și sec
În inimă și'n frunte,
Ca niște gioante crunte...

Sub ochii-i ce simțeam că mă pândesc și mă străpung,
L-am măsurat, în gându-mi, viața îndelung...
Mă duceam ca 'n vis spre traiul lui, spre casa lui,
Spre nevasta-i suptă și spre pruncii-i goi, flămânzi, desculți...
Mă simțeam așa de înrudit cu ei, cu tragedia celor mulți...

Cu ce împărat fermecător, pierdut de-alaiul lui de vânătoare
Prin desigurile seculare,
Ș'o fi întâlnit munteanca oacheșe și iute: mama lui,
De l'a născut așa frumos, așa puternic și înalt:
Un munte rupt din trupul unui munte de bazalt?!

Priveam la el, trăiam adânc, clocotitor revolta lui,
Priveam la capu-i de proroc, la umerii-i pietroși, gălbui...
De-ar fi trăit în alte vremi, poate-ar fi fost
Un crainic furtunos al vremurilor noi;
Voevod temut și drept ori sângeros haiduc...
Ar fi înfrânt sultani și strămbătați,
Sau ar fi jupuit ciocoi...

Cu ale sufletului lui ascunse bogății,
Dacă-ar trăi
Acolo unde Omul e împărat pe trupul și pe vremea și pe munca lui,
Ar fi o'naltă căpetenie, poate,
Și gându-i: lege sfântă a mulțimilor involburate...

Aici în munții noștri de-aur nu-i decât un animal de muncă...
Se sbate, cu plămâni sdrentuiți de trudă și otravi, în noaptea minci
Pentru trântorii, pentru risipa Șesului, [blestemat,
Pentru-orășele mișelnice, despotice, îmbelșugate,
Dar tiranii muncii celor mulți,
Din aur, lui doar tina i-o aruncă

Ș'opre-te-o clipă cu-ochii mari, pierduți în gol...
Picioarele-i de urias de-abia pot să-l mai țină...
Vorbeste singur și visează parcă...
Soția-i și copiii mușcă rând pe rând
Din pâinea neagră-a caldului lui gând?!...
Vede mulțimi nerumărate, ridicate de cuvintele-i de fier
Cum se răzună și cum pier?!...
Cum ard orășele cu flăcări pan' la cer?...
Vede mări de capete
În care
Se înfig cuvintele-i de foc ca gioantele ucigătoare?!...
Sau peste blonde Californii, ostenit, domol,
Vede, străbătând din gol în gol,
Al visurilor lui sălbatic stol?!...

'Ca trezit din vis de-odată, unealta-și smulge 'ncet din tină
Și ca un mut titan
Pe viață osândit fără de vină
Se coboară singur și posac tot mai afund în mină:
Copil ce se ridică împotriva tatălui,
Să-i fure bogățiile și sufletul;
Bucată vie de pământ în luptă cu pământul și călăii lui.

plecați mai ales din județul Alba de Jos și așezați în comuna Curtici și în alte câteva sate din jur.

Dintre naționalitățile județului, în veacul al XVIII-lea erau favorizați de curtea din Viena: Germanii, Sârbii, Ungurii, elementul românesc fiind neglijat aproape cu totul. Pe lângă suferințele materiale pe cari am avut să le îndurăm — fiind robi legați de glie, lipsiți de orice drept, în schimb fiindu-ne impuse numai datorii — s'au mai adaus altele de ordin sufletesc. Sârbii așezați în Ungaria în urma intervenției patriarhului Arsenie Csernoievics, obțin dela Leopold I. mai multe privilegii politice și religioase, diplomele imperiale hotărînd să fie supuse patriarhiei sârbești din Carlovitz, toate bisericile și mănăstirile ortodoxe din Ungaria și Ardeal, indiferent de naționalitatea căruia îi aparțin. Așa a ajuns biserica românească supusă unei ierarhii streine care a căutat timp de aproape 200 ani prin toate mijloacele să nimicească orice tendință de autonomie și independență politică ori religioasă ivită în sufletul poporului nostru. Pentru nevoile religioase ale Sârbilor și Românilor din aceste părți ungurești, s'a înființat episcopatul de Ineu mutat în 1706 la Arad, în fruntea căruia au fost așezați o serie de episcopi sârbi, dintre cari unii și-au dat seama despre zădărnicia măsurilor dogmatice și rituale luate față de Românii supuși păstoririi lor, fiindcă aceștia — afară de un număr redus de clerici — nu cunoșteau limba sârbească. Episcopul Sinesie Jivanovici e cel dintâiu care pe la 1762 dă ordine circulare întregului cler din eparhia lui în limba românească, intitulându-se „Sinesiu cu mila lui Dumnezeu sfinteî resăritului apostolicești și sobornicești biserici, pravoslavnic episcop Aradului, Oradiei-Mari, Jenopolii, Hălmagiului și a celorla staturi și cesaro-crăesc apostolicești măriri de curte sveltnic.“ Opera de renaștere națională a fost începută în aceste părți ungurene de către cei dintâiu profesori ai școlii normale din Arad, Dimitrie Țichindeal, Diaconovici Loga și urmașii lor, cari au crescut generații întregi oțelindu-le sufletele pentru marea luptă de apărare a drepturilor și limbei naționale. Prin munca tăcută a sutelor de preoți și învățători s'a pregătit terenul luptelor atât religioase, cari ne-au adus autonomia bisericească, cât și politice cari au făcut infructuoase toate încercările de desnaționalizare exercitate asupra Românilor din jud. Arad. Resultatul acestui proces purtat între sufletul celor două neamuri a fost recunoscut oficial de statul unguresc, care fiind pus în fața realității s'a văzut nevoit să declare, cu ocazia recensământului din 1910, că dintre județele aflătoare sub oblăduirea coroanei Sf. Ștefan, Aradul e unul din cele mai românești cu populația mai omogenă.

Ungurii: Elementul unguresc era reprezentat în evul mediu în tot cuprinsul județului nostru abia prin câteva zeci de familii nobile, pe moșiile cărora se găseau printre iobagii români și sârbi un foarte mic număr de Unguri. Cei mai mulți locuiau

în orașul Arad făcînd diferite servicii pe lângă capitul și prepozitură.

Cele dintâi infiltrări, de populație ungurească se fac în partea de apus a județului prin veacul al XVIII-lea, reprezentînd la început un curent foarte slab a cărui intensitate va fi în plină creștere până la începutul veacului XX-lea. Infiltrarea ungurească poate fi împărțită în trei perioade: a) dela 1669—1751 b) dela 1751—1780 c) perioada din veacul al XIX-lea în care așezările ungurești sunt făcute sistematic, după un plan bine chibzuit, cu intenția de a separa și fărâma în mai multe bucăți, unitatea compactă a blocului românesc. Județul Arad părăsit de Turci avea, mai ales în regiunea șesului o populație rară, satele erau mici cu locuitori puțini, al căror număr rar trecea peste 100. Marile întinderi de pământ dăruite de casa Habsburgică familiilor nobile ungurești ori germane, pentru a fi lucrate aveau nevoie de muncitori, ceea ce a îndemnat pe proprietarii lor să aducă dinspre mijlocul șesului Tisei mai multe sute de familii ungurești, așezându-le în diferite ținuturi mai ales în partea apuseană a județului. Aceasta formează perioada mai slabă de infiltrare ungurească până la 1756, în care noii veniți erau puțini, așezându-se fără nici un plan pe o moșie ori pe alta, acolo unde erau tratați mai uman din partea proprietarului. Infiltrări ungurești mai puternice se fac în a doua jumătate a veacului XVIII-lea, când coloniștii au fost așezați în câteva sate mari de pe valea Mureșului, în apropierea Crișului Alb, sau în ținutul de contact al șesului cu dealurile. Cu toate că așezarea elementului unguresc în această perioadă de colonizare a fost mult mai favorizată față de perioada I, totuși numărul lor pe suprafața întregului județ abia atinge la 1779 cifra de 10.000. Perioada a treia de infiltrare ungurescă începe după 1830, când statul aduce coloniști din ce în ce mai numeroși așezându-i pe unii în localitățile mai vechi, pentru alții întemeind sate noi. Așezarea lor s'a făcut după un plan hotărît anume, blocul românesc trebuia să fie desfăcut în mai multe unități mărunte cari astfel izolate puteau fi ușor desnaționalizate. Pentru executarea acestui plan, o linie de așezare a coloniștilor s'a fixat în apropierea Mureșului, în ținutul numit Valea Sacă. Aici s'au ridicat câteva sate noi iar restul coloniștilor a fost așezat în satele românești și în orașul Arad. Pe valea Mureșului în sus până la Radna, Ungurii au fost risipiți în un număr mai mic printre români și germani, unde an de an trebuia sporit numărul lor și ajutați să pătrundă tot mai adânc înspre inima Ardealului, separînd elementul românesc din județ de cătră românii bănățeni.

Al doilea punct de așezare al coloniștilor unguri e valea Crișului Negru și Alb, formînd aici o însemnată insulă cu tendința de înaintare înspre răsărit. Aria de risipire a elementului unguresc se întinde pe Valea Crișului Alb până la Șebis, de unde intenția stăpînitorilor era să-l împingă înspre Hălmagiu și Brad.

LES OPPRIMÉS

— OCTAVIAN GOGA —

C'était sous le midi flamboyant de l'été,
 Où le soleil, lançant ses flèches de brûlures,
 Dégrafant sa tunique et ses belles ceintures,
 Les laisse choir en lambeau de clarté.
 Le poudroiement du feu vermeil s'élançait
 Sur le sol roux que la fournaise immense,
 En grésillant, pénètre à coups de lance,
 Et je voyais, cortège interminable,
 Anéantis aux sillons s'avancer,
 Quêtant au ciel, que l'azur fort accable,
 Quelque petit nuage passager.
 Et se taillant des sentiers par les masses,
 Des grands épis tombés, de place en place,
 Sous les faucilles où l'abondance s'entasse.
 Je les voyais, les gens de corvée et de taille:
 Les serfs et les vilains, combattants des batailles,
 Unanimes, les guerriers hives, les pileurs
 Vagues et que l'oubli mure aux flots de vapeurs.
 Je les voyais, les serfs, les moissonneurs,
 Ecrasés de deuils, d'ombre et de mornes douleurs,
 Pullulant dans la lutte chaude et contre terre,
 Tous condamnés à pleurer et se taire,
 Vieillards étiés et portant sur leurs fronts bas
 Des cheveux vainement blanchis . . . Et puis, là-bas,
 L'homme abattu dans sa vigueur virile
 Et l'âme morte et le cœur qui s'exile
 Amèrement de tout espoir; enfin, la file,
 Longue toujours, des femmes écrasées,
 Et sans regard, les mamelles brisées,
 Marchant parmi l'énorme lassitude
 Dans la sinistre éternelle hébétude.
 Ah! comme il se traînait, le lent cortège d'ombres,
 Océan de funérailles et de décombres,
 Et l'implacable ardeur se dardant, meurtrière;
 L'éclair de la faucille aveuglait la lumière,
 Venu du fond obscur d'un âge extrême
 Comme un désastre et comme un talion,
 Humant l'odeur heureuse du sillon.
 Le maître sans pitié; sans repos et sans hâte,
 Les yeux remplis d'une haine écarlate,
 Quand, par hasard, l'un d'eux, dans son labour,
 De sa manche qui tremble arrêtant la sueur
 Lourde écrement qui sur sa barbe roule
 S'arrête une seconde. O la lugubre foule!
 O comme il se traînait le long cortège d'ombres!
 O faiblesse! ô douleurs! funérailles sans nombres!
 Et quand vint de midi la lumière acérée
 Pour son âcre repos, la dolente marée
 Humaine, yeux perdus au fond des néants mornes
 Se courba sur le seigle amer des maux sans bornes.
 Et devant ces martyrs de la glèbe et du pain,
 Devant ces fiancés d'un monstrueux destin,
 De grands pleurs comme un feu me barraient les prunelles.

Alors, je vis ceci, qu'une femme, un reflet
 De femme, un lent fantôme, aux humides aisselles
 Laisant là le pain sûr, inquiète soudain,
 Entr'ouvrant sa chemise à la place du sein,
 Lève en le caressant un fardeau de guenilles
 Qui frémit, séparant la gerbe des faucilles,
 Et tendre tout à coup, et penchée à demi;
 A genoux, elle tend à l'enfant sa mamelle.
 Je frissonnai de ferveur immortelle,
 Et je voulus, d'un élan emporté,
 Vers je ne sais quel désir irrité,
 Vers quel appel, impérieux prophète
 Ou je ne sais quelle ardente tempête,
 Choir à genoux aussi dans l'argile et la flamme,
 Et vous baiser, ô mains rudes de femme!
 O vêtements de sainte! ô majesté!
 Et de mes bras vers les brûlants rayons,
 Sous cette pluie et d'azur et de braise,
 Et faire avec, au clair de la fournaise,
 Quelque aigle errant, fraterniser l'enfant,
 Et l'adorer, et lui chanter le chant
 De la forêt et de mon cœur souffrant,
 Tirer pour lui les douleurs dénouées,
 Tous les trésors: désirs, frissons, buées;
 Pour lui . . . l'horreur de cette glèbe esclave
 En vous par lui bout, tourbillons de lave;
 Par lui, par lui, périssent les ténèbres
 Et le vieux mal et les péchés funèbres;
 Par lui, comprends mon âme rafraîchie
 Que celui-ci, fils de l'humble agonie
 Des désirs morts et de l'atroce attente,
 Est messager, roi dieu, justice haletante,
 Vengeur, vengeur, de l'ancestral tourment
 Et que ses yeux recèlent puissamment
 Tout le mystère infini qui m'échappe,
 Et qu'il est l'heure à qui l'on a dit: „Frappe!”
 Pour abîmer l'effroyable avenir,
 Juge, il tuera le deuil et le soupir,
 Et de sa main robuste, orageuse, ivre,
 Déchirera les lois caduques, le vieux livre.
 Il sera lui, le verbe ailé, le sel,
 L'abri céleste aux souffles de l'autel,
 Le temple de l'espoir, les cris, les cris
 Furieux et berceurs que, des plaines aux cimes,
 Porteront, en tremblant d'amour, les vents surpris;
 Et tressaillant jusques au fond de ses abîmes,
 La terre, en s'éveillant, fendra l'horizon bleu,
 Et ce sera le renouveau, la passion
 De te suivre et te voir, ô résurrection!
 O joie! et tous ceux-ci, dos courbés, faces hives,
 Sentiront sur leur front fuir mille avrils suaves
 Et, se dressant eux tous, les sentinelles
 De l'amertume, eux dont les bras trop grêles

*Ploient au fardeau du froment d'esclavage,
Eux, les courbés, les vaincus, d'âge en âge,
Se lèveront fous de l'argile libre
Et ce sera, dans l'être et dans l'éther qui vibre,
Quelque chose de pur et de renouvelé,*

*Quelque chose de si changé, si constellé
D'amour, de paix et d'ardeur si complète,
Que le jadis tout vermoulu, le mal fêlé,
Mourront dans la magnificence de la fête.*

HÉLENE VACARESCO

separând astfel elementul românesc din ținutul Highiş-Drocea de către cel din Masivul Bihorului. Între anii 1842—52 s'au înființat pe Valea Sacă satele Zimandujfalu, Zimănduț, Fackert și Sînlean, stabilindu-se în ele exclusiv elementul unguresc. Coloniștii din Fachert au fost aduși aici din pusta St. Tămaș iar cei din Zimandujfalu veniți din județul Nograd, s'au așezat la început prin comunele învecinate Curtici, Macea și pusta Topila. După revoluția din Ungaria hotărîndu-se să-și ridice un sat nou, trimit în 1851 o delegație la Viena pentru a obține pământul necesar așezării satului și nevoilor agricole ale locuitorilor. Cererile le-au fost ascultate dându-li-se pământ de casă și arător pentru un număr de 65 familii în hotarul comunei de azi, ceea ce a avut de urmare între 1852—3 părăsirea așezărilor mai vechi și ridicarea satului Zimandujfalu. Ungurii din Zimandujfalu, originari din județul Heves, au venit aici din localitatea Bankut în urma tratamentului neuman la care erau supuși acolo din partea proprietarilor. Statul le-a dat pământ suficient pe locul satului de azi, atât pentru case cât și pentru agricultură. Satul Sînlean a fost înființat la 1854 de către coloniștii veniți unii din Dombegyház alții din Nagymajláth. Pe valea Crișului Alb au luat ființă în secolul al XIX-lea mai multe sate ungurești populate cu coloniști aduși dinspre mijlocul șesului Tisei sau dinspre Bihor, Sătmar și Maramureș. Zerindul-Mare a fost colonizat la 1880 când satul a fost așezat pe locul de azi, vechea localitate fiind părăsită din pricina multelor inundații la cari era supusă. Satul nou e o colonie întemeiată la 1883 în care s'a adus un nou transport de unguri și germani pe la 1892. Tot la 1883 a luat ființă și satul Țipar, o altă colonie ungurească. Variașul Mic și Mare au fost întemeiate pe la 1828, o parte din coloniști fiind aduși din județul Nograd, ceilalți din satele Tornea, Szederhát și St. Tămaș, ori de prin alte sate vecine, și așezați aici pentru a se ocupa în special cu cultura tutunului. Localitatea Satul-Mic a luat ființă pe la 1866 colonizat cu unguri cari, din motive necunoscute, în scurt timp au părăsit satul, fiind înlocuiți cu alții aduși din Szentes, Csongrad și Hodmezővásárhely. Afară de aceste sate nou înființate în secolul al XIX-lea, a mai fost colonizat elementul unguresc în alte localități mai vechi, în regiunea de șes sau în ținutul podgoriilor. În Curtici, Ungurii au fost aduși ca lucrători de pământ din partea apusană a județului, în Macea noii veniți dinspre Ardeal, Maramureș și Sătmar au fost așezați pe domeniile statului. Cea dintâi colonizare ungurescă se face în Ineu în a doua jumătate a veacului XVIII, iar coloniștii din Cermeiu au fost aduși

între anii 1828—38, din județele Békés, Heves, și Bihor. Infiltrarea ungurească în timpul din urmă pătrunde pe valea Crișului Alb până la Șebiş, unde coloniștii au fost aduși din partea apuseană a județului.

Ungurii din Vârșand au fost colonizați pe la sfârșitul veacului XVIII dinspre Nagykör, Szentmihály și Heves, iar cei din Adea au venit din Kunság, Heves, Csongrad și Bihor, odată cu ei așezându-se și cei din Erdeiș. Populația satului Iermata-Neagră la 1879 a sporit cu un însemnat număr de Unguri veniți dinspre Gyöngyös și Debretin, iar cei din Zerindul-Mare s'au coborât dinspre Bihor, Szabolcs și Bereg. În veacul al XIX-lea au mai fost colonizați Ungurii din Vădas, Chișineu și Șimand. Elementul unguresc din Pecica-Maghiara colonizat aici pe la 1753, a fost adus dinspre mijlocul șesului Tisei, iar după câțiva ani s'a populat și Peregul-Mic cu câteva zeci de familii aduse din Egyek și Szabolcs. Infiltrarea elementului unguresc în Radna și Păuliș s'a făcut în veacul al XIX-lea sub forma de funcționari industriași și mici negustori, tot acum s'au așezat coloniști în Șilindia veniți dinspre Pecica, Batania și județul Hont. Vârșandul Nou a fost colonizat după 1792 cu Unguri aduși mai ales din ținutul de dincolo Dunăre, odată cu ei fiind așezați un număr mai mic în Șiria, Galșa și Pâncota, aduși aici ca agricultori și viticultori. Prin anii 1872 și 82 s'a început în Ungaria o puternică mișcare de repatriere a Ciangailor din Bucovina, vre-o 126 familii de Ciangăi risipite prin diferitele sate din țara fagilor au fost aduse de guvernul unguresc și așezate în apropiere de Panciova, de unde după un an, din cauza climei nesăbătoase au fost trimiși în județul nostru în localitatea Ghioroc, unde au fost înproprietăriți dându-li-se pământ din domeniile statului dela Sămbăteni și Cuvin.

Germanii și Svabii: Infiltrarea elementului german se face în județul Arad în veacul al XVIII-lea sub împărații Leopold I, Iosif I, Carol III, și Maria Terezia, coloniștii fiind așezați ca lucrători de pământ pe domeniile statului sau moșiile particularilor. În secolul al XIX-lea Germanii pătrund în partea de apus a județului până pe la 1852, când procesul lor de colonizare se termină. Curentul mai vechiu și mai puternic pătrunde în județ în partea sudică dinspre Banat, întinzându-se în satele Glogovaț, Pănatul Nou, Sft. Ana și Sft. Martin. În aceste localități elementul german se găsește în număr mai mare. Al doilea curent dinspre apus e reprezentat prin coloniștii din Peregul german și partea nord-vestică a județului Sft. Ana a fost înființată pe la 1701, atunci au fost aduși cei dintâi coloniști germani originari din Baden Pfalz și Bavaria iar

În Glogovaț pe la 1757 sunt colonizate vre-o 24 familii germane originare din Franconia, al căror număr a sporit mai târziu în paguba elementului românesc care a dispărut aproape cu totul. Puținii Germani din Semlac au fost colonizați către sfârșitul veacului al XVIII-lea, aduși aici din județele Pest, Bekes și Szabolcs. Francisc Harucker a întemeiat pe la 1850 satul Sft. Martin populându-l cu Germani, veniți cei mai mulți din Baden, iar la 1780 în Pănatul Nou au fost așezați coloniști germani aduși din regiunea Mainz și Lorena. În Făchert pe la 1843 s'au așezat vre-o 60 familii germane aduse din Pănatul Nou, iar mai târziu 30 familii venite din Glogovaț. Germanii din Păncota originari din Württemberg au fost colonizați pe la 1780, colonia mai nouă, Peregul german a fost înființată între anii 1851—2 de către Germanii aduși din Austria de jos și județul Torontal. Elementul german îl găsim în număr mai mic risipit prin satele Tăpar, Păulișul Nou, Galșa și Macea, veniți aici de prin satele mai populate ale județului.

Sârbii: Infiltrarea elementului sârbesc începe în jud. Arad în veacul al XV-lea sub despotul Gh. Brancovici care primește de la Albert regele Ungariei cetatea Șiria cu 147 sate și moșii, în care așează câteva mii de familii sârbești. Pe timpul domniei lui Mateiu Corvin au venit din Serbia veche, în partea de apus a județului, Ștefan și Marcu Iaksics aducând cu ei vre-o 1200 luptători sârbi pe cari și așează în cea mai mare parte în Nădlac. Frații Iaksics primesc întinse moșii în județ și peste Mureș în Banat, unde ridică într'alte mănăstirea Hodoș-Bodrog. Câțiva ani mai târziu pe la 1481 Dumitru Iaksics și Vuk Gregorievics aduc vre-o 50.000 mii Sârbi așezând o mare parte din ei în județul Arad, cărora regii Ungariei le-au acordat însemnate privilegii politice și militare. Cea mai puternică infiltrare sârbească se face pe la 1690, când un mare număr de Sârbi trec peste Dunăre sub conducerea patriarhului Arsenie Csernoevici așezându-se parte în Banat, parte între Mureș și Crișuri, cărora împăratul Leopold le acordă mari libertăți religioase și politice. După pacea de la Carlovitz și retragerea Turcilor în Banat, coloniștilor Sârbi li s'au încredințat paza Mureșului, formând pe toată linia apei un regiment de grăniceri. După eliberarea completă a Ungariei de sub dominația turcească (1716) cei mai mulți Sârbi din județ au trecut peste Mureș așezându-se în Banat. Casa de Austria a căutat să-i convertească la catolicism, ceea ce a dat naștere în jud. Arad la cunoscuta răscoală a lui Pero, după care Habsburgii și-au schimbat atitudinea față de Sârbi. Prin desființarea regimentelor grănicerești și alipirea tuturor teritoriilor cari formau proprietatea lor, la județul Arad (1750), Sârbii au fost scurtați mult în vechile lor privilegii, ceea ce a dat naștere la o puternică mișcare de emigrare înspre Rusia rămânând elementul sârbesc mai numeros în orașul Arad, unde își are și centrul bisericesc, apoi în județ se găsește resfirat până azi în satele Pecica, Micălaca,

Sâmbăteni și Șiria. Numărul Sârbilor e în continuă scădere, la 1910 în tot județul erau abia 360 suflete, și aceștia sunt pe cale de a dispărea înghițiți de masa românească încunjurătoare.

Slovacii: Elementul slovac s'a așezat în județul Arad prin veacul al XVIII--XIX, cei mai mulți venind dinspre Békéscsaba și Szarvas două centre slovace din șesul Tisei și numai foarte puțini s'au coborât din regiunile Carpaților din Slovacia de azi. Centrul lor de așezare a fost comuna Nădlac de unde s'au risipit în un număr mai mic prin comunele Otlaca, Pereg, Pecica și Semlac.

Țigani: Datele statistice sub numirea „alte naționalități“ cuprind și pe Țigani a căror origine a fost puțin studiată în județul nostru, deși îi găsim risipiți în toate satele, mai numeroși fiind așezați în Pecica, Curtici, Păncota, Chișineu și în timpul din urmă în Sft. Ana. Țigani veniți dinspre India, pătrund în Ungaria în veacul XV-lea dinspre Moldova și Muntenia, sub forma de triburi nomade, puțini dintre ei așezându-se în vre-o localitate. Satul Șimand din jud. Arad a fost unul din cele mai vechi centre de așezare țigănească din Ungaria. Vestitul umanist Nicolae Oláh amintește pe la 1530 satul Șimand, în care locuiește o populație ciudată care, vorbește o limbă numită a orbilor și dintre cari cei mai mulți își câștigă hrana străbătând Ungaria sub forma de cântăreți rătăcitori. Un astfel de cântăreț a fost Mihail din Moldova pe la 1552, care și-a adunat cântecele după spusele lui din Moldova, Cluj, Simand, Agria și Tokaj. Istoricii unguri mai noi au arătat că acești locuitori medievali ai Șimandului nu sunt altceva decât Țigani stabiliți aici, cari își exercitau și în timpul stăpânirii turcești meseria de cântăreți și meșteșugari, rătăcind în lung și latul județului. Maria Theresia și Iosif al II-lea prin câteva diplome au căutat să rezolve și problema țigănească, hotărând colonizarea și improprietărea lor. La 1767 locotenenta imperială comunică conducătorilor județului Arad, să facă un recensământ al întregului element țigănesc cu observația, că tuturor acelor cari nu vor avea locuințe stabile până la sfârșitul 1768, să li se dărâme corturile, bărbații să fie prinși și întrebuințați la diferite munci. Țiganilor le este oprit sub pedeapsă aspră și bătaie să mai umble goi ori îmbrăcați în zdrențe, autoritățile fiind datoare a le impune portul celorlalte naționalități din ținutul respectiv. Membrii diferitelor bresle sunt dator să primească pe copiii Țiganilor ca ucenici învățându-i orice meserie pentru care acești nomazi vor avea vre-o înclinare. Desființându-se oficiul de voevod țigănesc ei rămân întru toate supuși primarilor din comunele unde locuiesc, cari își exercitau toată autoritatea asupra lor, având dreptul să le ia caii, pe cari nu-i întrebuințau începând cu sfârșitul lui Iunie, și să-i dea țaranilor pentru a-i întrebuința la muncile agricole. La 1772 locotenenta imperială poruncește ca în fiecare pătrar de an să se facă o dare de seamă despre situația

Țiganilor, aceia dintre ei cari nu se pricep la muzică ori alte îndeletniciri să învețe agricultura ori vre-un meșteșug. Țiganii județului erau un element liniștit, contra lor nu se ridică plângeri aproape niciodată, însă alți cortorari cari erau numai în trecere pe aici făceau multe mizerii populației. La 1782 locotenenta imperială comunică reprezentanților județului că vre-o câteva caravane de Țigani, plcate dinspre Ardeal cu pașapoarte false, au străbătut mai multe județe între cari și Aradul. Astfel de Țigani trebuiesc prinși și pedepsiți când s'au făcut vinovați de vre-o faptă rea iar în caz contrar să fie trimiși în localitățile de unde au plecat fără să li se elibereze pașapoarte. Autoritățile județului prin un raport înaintat locotenentei imperiale arată, că Țiganii de aici de multă vreme s'au stabilit în sate ocupându-se cu diferite meșteșuguri mai ales cu fierăritul aducând mult folos țăranilor, în special pe timpul verii. Împăratul Iosif al II-lea 1783 prin o diplomă încearcă din nou să soluționeze problema Țiganilor din Ungaria și Ardeal, dar fără mare rezultat. În veacul al XIX-lea s'au așezat prin sate și orașe exercitându-și vechea lor îndeletnicire de lăutari și muzicanți ori fiind întrebuințați la facerea cărămizii sau ca lucrători cu ziua pe la țăranii mai înstăriți. Firea lor înclinată înspre nomadism se obicinuește greu cu viața statornică, de aceea îi vedem și azi trecând cu ușurință din un sat în altul după cum pot să-și câștige mai ușor traiul.

Concluzii: Din studiul datelor statistice și al documentelor reiese limpede pentru oricine adevărul, că noi Români am fost cei mai vechi locuitori ai județului Arad. Au venit vremuri gele peste capetele noastre dar nu ne-au putut clinti din loc, am rămas totdeauna aici legați de acest colț de pământ pe care l'am stăpânit cu drag și l'am apărat cu sânge. Foștii noștri stăpânitori până mai anii trecuți au venit în județ în mod sporadic pe la începutul veacului XVIII-lea, odată cu ei așezându-se și elementele germane, apoi curentul de infiltrare ungurească a crescut din ce în ce mai tare, alimentat de toate guvernele cari s'au perindat la cârma Ungariei în secolul XIX. Vitregia vremilor a făcut ca sub anume raporturi să ne putem desvolta numai cu mare greutate, fiindcă împrejurările au fost de multe ori prea măștere cu noi. Ceeace nu s'a putut face în trecut din cauza condițiilor neprielnice de evoluție sufletească, va trebui să căutăm să desăvârșim acum prin o adâncă cunoaștere a pământului și a poporului legat de el, prin îndrumarea neamului pe calea sănătoasă și trainică a progresului și a civilizației, arătând astfel naționalităților cari trăiesc alături de noi, că nu le suntem intru nimic inferiori, nici ca bună stare materială nici ca virtuți sufletești.

Egumenul Serafim

Cântecul din urmă

C. Ș.

*S'a prăbușit în mine așteptarea mută
Și simt cum nerăbdarea îmi sărută
Ruinele, cu buza unui mort,
De par'că mă cuprinde-un roșu tort
De flăcări ce mă ard și mă topesc
Și simt cum mă dărâm și-mi mistuiesc
Intreaga mea clădire
De gândire!*

*Ce va să fie mâine'n zori de zi
Eu, poate, nici odată nu voi ști!
Ce am zidit, de ploi va fi mâncat
Căci eu lucrând acolo, am blestemat!
Eu n'am iubit pe nimeni și din mine
Nu vor rămâne doar de cît ruine
Pe care, dacă'n noapte'ți auzi
Vre-un cânt, să știți că urî'n el va fi:
Că n'am putut să mă iubesc
În iadul pământesc.*

AL. NEGURĂ

PARFUM EXOTIC

— CH. BAUDELAIRE —

*Cînd respir parfumul sînului tău voluptos,
Cu ochii închiși, într'o seară caldă de toamnă,
Văd desfășurându-se țărmuri fericite
Incendiate de flăcările unui soare veșnic acelaș;*

*Văd o insulă în care natura produce
Arbori ciudați și fructe savuroase;
Oameni cu corpul mic dar puternic,
Și femei care te uimesc prin ochiul lor sincer.*

*Dus de parfumul tău spre țări încântătoare,
Văd un port plin de pânze și de catarge
Obosite încă de valurile mării,*

*În timp ce parfumul tamarinilor verzi,
Care plutește în aer și-mi dilată nările,
S'a amestecă în sufletul meu cu cântecul marinarilor.*

AL. T. STAMATIAD

AL. T. STAMATIAD

MĂRGĂRITARE NEGRE

POEZII

Ediția II-a

Librăria Diecezană - Arad și Centrala Cărții - București

Lei 15.

CRONICA LITERARA

CORNELIU MOLDOVANU: Poezii
(Cultură națională)

Volumul de „Poezii“ al lui Corneliu Moldovanu este de două ori bine venit. În primul rând prin valoarea intrinsecă a bucaților ce cuprinde; în al doilea, prin faptul că, în patologica desorientare a lirice actuale, el împrăștiie o înviorătoare undă de adevărată artă.

În cele 172 pp., autorul retipărește, din întreaga operă publicată până acum, bucăți pe care — cu o fină înțelegere critică — singur le-a selecționat și le-a orânduit în șase cicluri.

Volumul adună laolaltă bucăți originale și traduceri. Printre cele originale autorul are poezii ce evocă icoane din trecutul nostru patriarhal, poezii erotice, simboluri, balade și încercări de poezie filozofică.

Fără să înstruneze coarda epică, miniaturile istorice — Boerul, Jupinița, La Putna, etc. — sunt de o plastică sugestivitate

*In sat devale-s vaiete amare,
Femeile de spaimă bat mătânii . . .*

*Iar un plăieș pe prispa unei case
Îngândurat, și-ascute 'ncet toporul . . .*
(Zile de răstrieșe)

Albit de vremi, stă'n pălmar boierul,

*Și, sub icoane deschizând o carte,
Smerit îngună stihuri de psaltire . . .*
(Boierul)

*Mereu însetoșat de noățătură,
Bătrînul cronicar, la ceas de noapte,
Făcând din cărți citanie în șoapte,
Lung chibzuiește-a faptelor măsură.*

*Căci dragostea de neam și de moșie
L-a îndemnat să tîlcuiască'n slove
Letopisețul falnicei Moldove —
Dela a doua lui Aron domnie.*

*Și-a prins a zice-atunci moldoveneste
Povestea vremuirilor amare,
Cu trudă multă — căci pentru scrisoare
„Gând slobođ, fără valuri trebuiește . . .“*

Poezia erotică a lui Corneliu Moldovanu nu are elanul sufletesc pe care-l întâlnim mai puțin la Vlahuță, ceva mai mult la Cerna și nici căldura interioară a versurilor lui Iosif.

Prin forma aforistică în care-și îmbracă această speță a lirismului său C. M. stă mai aproape de Duiliu Zamfirescu. Această formă este dovada unei sensibilități cumpănite măestrit imbinată cu o plasticitate artistică. Spațiul nu ne permite citări care să sprijine aserțiunea noastră dar îndemnăm pe cetitor să compare singur „Din umbră“ sau „Privind fericirea“

cu „Iubire“ a lui Vlahuță „Din depărtare“ sau „Chemare“ de Cerna, „Cîntecele“ lui Iosif și poeziile erotice ale lui D. Zamfirescu.

Simboluri frumos insinuate aflăm la C. Moldovanu în „Fluviul“ și „Balada“ păsărarului.

Poezia de concepțiune* Moldovanu nu este original. Autorul vrea să arate că întreaga viață nu e decât „luptă, sbuciumare — și'n urmă vis etern“ sau că „oaspe vremelnic la masa durerii e omul“. În „Spre Culme“ pune în antiteză mulțimea și poetul. Mulțimea, al carei avînt „spre culme“ e reținut de mirajul vieții terestre, colorată și luminoasă, — și poetul care se stinge în negura întunericului tocmai când să atingă culmea spre care care ținea . . . În toate aceste bucăți este o ușoară și nesustenută nuanță pesimistă — ce nu-i aparține direct, — dar mai este și o profuziune de imagini colorate și vii care „cad ca pulberea de aur“ în largă măsură a versurilor.

Corneliu Moldovanu se scaldă în lirism formal. Din această pricină poeziile sale au un pronunțat caracter static. De aci, mare calitate a autorului în lirica descriptivă: coloratura. Că Moldovanu este prin excelență un liric descriptiv ne-o dovedește al său „Purgatoriul“. Acesta nu se poate susține ca „roman“, — așa dar ca poezie epică, — tocmai din pricina subiectivismului excesiv al autorului. Pe el îl vedem mai în toate personagiile. Notăm că cele mai frumoase capitole ale „romalui“ nu sunt de natură epică ci lirică. De pildă descrierea nopții învierii.

Confirmarea acestei judecăți critice ne-o dă lectura poemei sale „Cetatea Soarelui“. E mai mult o serie de pasteluri decât o poemă. Prin aceasta n'am spus nimic rău. „Cetatea Soarelui“ sau mai bine *poema secetei* rămîne una dintre cele mai de seamă poeme lirice din literatura românească de până acum. Înțelegem această literatură românească sub raportul particularităților sale etnice.

Corneliu Moldovanu are și traduceri. Valoarea lor ca traduceri nu o vom discuta E suficient să spunem că traducătorul a reușit să le imprime tuturor nota caracteristică bucaților sale originale. Mai greu a fost cu „Cântarea cîntărilor“ a cărei formă prezintă serioase dificultăți. Cum le-a învins, o vor dovedi citatele următoare, luate la întâmplare:

*In zorile roșii cînd umbrele fug,
Și'n funduri s'aprinde al Soarelui rug,
Vărsînd dărnicile milei
Prin larg, la ivirile zilei, —
In zorii scâlțați de lumină
Veni-voiu la tine:*

— Coliță

De Smirna, și munte de mir,

*) Răzvrățiții, Sacra fames, Homo . . .

*Izvor de arome, cu undele line
Veni-voiu la tine!*

(XVIII.)

Sau din „Răspunsul miresei“ :
*Zefirule, pornește-a pribegii,
Ridică-te tu vînt de miază-zi, —
Suflați și rouați-ne grădina
Și macu 'mbobociți-l și sulfina!
Aromele să curgă din prisos
Și dragul meu să vie bucuros
La umbră, pe potecile tăcute, — . . .*

(XXII)

Sau :

*Frumoasă ești, iubita mea, frumoasă ești,
Curată ca luminile cerești,
Vioaie ca un freamăt de albine, . . .*

(XXVIII)

Dintre celelalte două bucăți traduse „Somnul lui Booz (V. Hugo, Booz endormi) și „Cântec Breton“ a lui Richepin, o menționăm pe aceasta din urmă cu regretul de a nu o putea cita în întregime. Într'adevăr, autorul a izbutit să i dea prin versul final „Odorul mamei . . .“ o frăgezime mai caldă decât poate prețind chiar originalul.

Nu putem încheia fără a ne exprima o sinceră părere de rău : Corneliu Moldovanu și-a scris „poeziile“ înainte de război. Acum și le-a reeditat. Și n-a mai scris — nici el! — nimic nou. Firul clasic al liricei antebelice este așadar peste tot rupt! Regretul e pentru poet; pentru literatura românească și pentru adevărata artă e ceva mai mult : o pagubă.

Al. Const.

PANAIT ISTRATI: Chira Chiralina

D-l Panait Istrati este, după cum se știe, un discipol al lui Romain Rolland. El este opera acestuia. Într-o zi, pe când țintia să-și curme zilele în urma unor desperări cumplite, „întimplarea a vrut ca să fie pescuit în apele profunde ale oceanului social de către pescuitorul de oameni“ ce se numește Romain Rolland. Acesta l'a îndemnat să scrie, să-și realizeze opera „care e mai esențială, mai durabilă“ decât creatorul ei. Fără acest îndemn și fără aprobarea scriitorului francez, d. Panait Istrati, lăsat numai în seama sa proprie, na s'ar fi simțit în stare să facă altceva „decât să zugrăvească case, să facă fotografie în plin aer și alte treburi comune, la îndemâna tuturor.“

E de remarcat, și lucrul e foarte importat, d. Panait Istrati nu este, cum singur o mărturisește, „un scriitor de meserie.“ D-sa e un scriitor de ocazie. A simțit nevoia de a scrie, mai întâi fiindcă în sufletul său sbuciumat de aventurier clocotiau amintiri vjeliioase, simțiminte puternice, dragostea de oameni și de libertate, mila de cei oropsiți; și al doilea fiindcă a suferit influența lui Romain Rolland, ale cărui romane l'au captivat prin caracterul lor profund umanitar și prin ideile îndrăznețe ce conțin.

Dar cine e acest romancier și de unde îi vine reputația mondială de care este înconjurat numele lui? Romain Rolland este un fost elev al școlii Normale superioare din Paris și al Școlii franceze din Roma, autorul unei teze de doctorat și al unor lucrări de mare valoare. În marea masă a scriitorilor francezi el este o excepție. Desbrăcat de tot ce e convențional, minciună ori patimă personală, el ține să fie sincer, obiectiv. Și este.

Această independență el o manifestă în toate direcțiile. Mai întâi, el n'are cultul frazei, nu-i pasă de ceea ce numim noi „formă desăvârșită“. Stilul lui e simplu, curent, familiar, spre deosebire de fraza ritmică, subtilă, sonoră, afectată și sovantă a scriitorilor de azi. Și totuși, cu fraza lui simplă și monotona, dar pusă în mișcare de puterea sentimentului, al a izbutit să scrie opere puternice cari vor rămânea.

Al doilea, pentru Romain Rolland toți oamenii sunt egali în fața emoțiilor de un ordin oarecare. Eroii săi nu sunt numai fruntași ai gândirii și ai forței, ci și — mai ales — fruntași prin sufletul lor. Iată de ce opera sa e plină de figuri simple, umile : în ochii lui nu există în oum alt semn de superioritate decât *bunătatea și mila*, și din acest punct de vedere numai cei ce suferă cu adevărat, iubesc și practică binele merită atenția scriitorului.

De altă parte, orice ființă omenească, fie cât de umilă, nu există cu adevărat de cît prin viața ei lăuntrică : aci rezidă unicul motiv de interes pentru romancier, criteriul după care trebuie să se conducă. Această viață lăuntrică trebuie să căutăm s'o păstruim. Pe aceasta scriitorul trebuie să ne-o redea în toată desăvârșita ei realitate și cu toată obiectivitatea. Obiectivitatea e suprema calitate a scriitorului. Când zice cineva scriitor mare zice înălține sufletească, independență de caracter și mai ales unitate morală.

Conduc de aceste principii Romain Rolland avea să revoluționeze literatura și ideile timpului. Și atunci apărură acel fainos roman *Jean-Christophe*, frescă uriașă consacrată dragostei pentru cei umili, pentru toți cei ce s'au ridicat sufletește, pentru toți cei ce au suferit. Iar în cursul războiului mondial, iubirea lui de oameni nu l'a împiedicat, nici în momentele hotărâtoare ale unei lupte pe viață și pe moarte pentru patria sa, să-și trâmbezeze părerile lui curat umanitare.

*

Aceasta e omul și scriitorul care l'a fascinat pe d. Panait Istrati și care a trezit într'insul nevoia de a scrie, de a-și ușura inima prin povestirea amintirilor ce-l de bordau. Puțin lucru, „douăzeci de ani de viață răzbitoare, de aventuri extraordinare, de munci istovitoare, de pribegie și de trude?“ Ce comoară de amintiri! Și d. Panait Istrati se pune pe muncă, îndemnat de Romain Rolland, și sub influența operei acestuia și scrie două volume : *Chira Chiralina* și *Unchiul*

Anghel, cari vor fi în curând urmate de altele, ca făcând parte din ciclul „Povestirile lui Adrian Zografii.“

Voi vorbi aci de cea dintii, de *Chira Chiralina*, pe care am citit-o în traducere românească. Autorul își împarte povestirea în trei capitole distincte, după numele personajilor principale, dar cari formează un tot armonios și unitar. În primul capitol, Stavru, eroul povestirii e un „salepgiu“, al cărui trecut nenorocit îl vom afla din chiar gura lui în capitolele următoare, și care bătea bălciurile, vara cu meseria de salepgiu, și iarna cu aceea de castane prăjite.

Viața lui Stavru? o viață turbure, plină de noroiuri omenești și de eforturi spre bine. Într-o zi el convine cu Adrian, un văr al său de 18 ani să-l însoțească la un bălcu dinpreună cu un alt băiat ca să vândă împreună gogosi și salep țaranilor. Plecarea are loc și după șapte ore cu căruța ajung într'un sat unde trag la han. În timpul nopții, în podul unde dormeau, se întâmplă o scena care pune în evidență natura stranie a lui Stavru, urmată de un scandal îngrozitor. Stavru este nevoit să ceară iertare și să povestească trecutul său.

Intors în țară la vârsta de 25 de ani, după o viață agitată prin Azia mică, el face, sub numele de Dragomir, cunoștința fiicei unui cărcinmar, frumoasă, cu ochi negri, pe care o și ia în căsătorie. Din nenorocire, o frică neînțeleasă îi paralizează energia. Au trecut zece luni de dragoste zadarnică, când într-o zi frații fetei, ca să spele rușinea, se răzbună pe dansul maltratându-l cumplit, ceea ce face pe tânără soție, care totuși îl iubea, să-și pue capăt zilelor aruncându-se în Dunăre. De atunci în fie care an, la data fatală pe malul fluviului, el cere de 35 de ani iertare iubitei sale pentru jignirea ce i-a adus-o.

*

Capitolul al doilea ne întoarce la copilăria lui Stavru. Copilărie extrem de agitată. Mai întâi, în sânul familiei. Și ce ciudată familie! Mama, femeie tânără, măritată la 16 ani, deși cu trei copii dintre cari cel mai mare de 19 ani, încă frumoasă și plină de viață. Și mama și fata, amândouă de o veselie exuberantă, se țineau muna de petreceri după cari se înebuniau. Casa lor era totdeauna plină de musafiri cari veneau să se distreze în tovărășia celor două femei, cu cari dansau uneori până dimineata, în timp ce copilul cel mic, Dragomir, sta de pândă afară la ușe ca să dea alarma când va sosi tatăl dimpreună cu fiul său de 19 ani, cari ședeau în altă parte a orașului. Cum sosiau aceștia, musafirii sbureau prin fereastre afară, iar bietele femei erau luate în primire, crunt bătute și călcate în picioare. Ei nu se săturau până ce nu le lăsau pline de rani groaznice și pe jumătate moarte, apoi plecau pentru a se întoarce din nou după câțiva vreme. Mama și fata, cum se vindeau de ranile lor, reîncepeau aceeași viață de veselie și mai cu foc ca mai înainte. Până ce, într-o noapte, surprinse din nou de cei doi

oameni, mama fu oribil mutilată, aruncată prin chepeng în pivniță și incuiată acolo. Scoasă după două zile într'un hal înfiorător, ea fuge în lume lăsând cei doi copii în grija fraților ei contrabandisti.

Copiii sunt depuși într'un han. Lăsați în voia lor, ei fac după un timp plimbări pe cheiul portului. Aci ei atrag atenția unui turc bogat, care-i invită pe cerabie și . . . îi duce la Constantinopol. Iată-i răpiți, răpiți cu învoirea lor. Sunt instalați într'au harem bogat, despărțiți unul de altul. Băiatul trebui să sufere toate umilințele turcului binefăcător, iar pe Chiralina o pierde pentru totdeauna.

*

În ultimal capitol, intitulat *Dragomir*, aflăm că copilul a izbutit să fugă din palatul turcului. El răătăcește pe străzile Stambulului, și îi se întâmplă o serie de boboabe, cari îl fac să cunoască pe oameni și să înceapă trista experiență a vieții. După multe aventuri, el este pescuit de un alt turc bogat care, sub pretext de a-l îndruma, îl duce în palatul lui, unde îl supune aceloraș umilinți ca și celalt turc. În cele din urmă copilul ajunge să scape și de aci, în lipsa stăpânului de acasă, și trece pe cărmul aziatic.

Implinise 16 ani și se credea acum cu un început de experiență. Cât de mult se înșela sărmanul! Este rând pe rând exploatat de o femeie și jefuit de toți banii ce-i avea într'un chimir de către un tovarăș de odaie. Durerea lui e nemărginită . . . Dar, culme a fericirii! Pe o uliță a Damascului, într'o trăsură cu 2 vizitii, el recunoaște pe Chira Chiralina, pe sora lui iubită. Aleargă după trăsură, pătrunde găfâind în curtea unui palat, dar aci servitorii îl bat cu o vână de bou și-l aruncă afară. O altă încercare fu și mai nenorocoasă. Este prins și aruncat într'o închisoare unde, timp de o lună, este obiectul de batjocură al celor 12 tovarășii de odaie. Era iremediabil pierdut și se gândea la moarte, când fu scos de acolo de Barba lani salepgiu, una din figurele cele mai umile dar în care strălucia cel mai nobil suflet, și împreună încep a vinde salep. Murind Barba lani, tânărul se întoarce în țară, încearcă să-și refacă viața, să iubească o femeie, cu care se căsătorește, dar fericirea lui este zdrobită, cum știm, de povara trecutului.

*

Aceasta-i, în rezumat, trista poveste a lui Stavru, acest suflet chinuit, victimă a împrejurărilor fatale și a răutății oamenilor. Cu un real talent de povestitor, deși cu mijloace de analiză sufletască reduse d. Pannait Istrati a izbutit să ne facă simpatice pe acest personaj umil, născut pentru a iubi și a fi cinstit, dar pe care destinul și mediul l'au transformat într'o jucărie degradantă. Și totuși, în mijlocul turpitudinilor, sufletul lui a rămas curat, cinstit și bun în ciuda tuturor degradărilor morale, independente de voința lui, tot așa de curat ca și sufletul sorei sale Chira și acela al mamei sale, cu

viața lor dezordonată. Prin curățenia lor sufletească, prin bunătatea ce-i caracterizează, ei se impun simpatiei și admirației noastre, căci, după cum afirmă Romain Rolland, *nu există nici un alt semn de superioritate decât bunătatea.*

S'a zis despre d. Istrati că imită pe povestitorii orientali. Se poate, dacă ținem seama de unele întâmplări fantastice din Chira Chiralina. Dar se pare că D-sa a fost influențat și de unii scriitori francezi: de Lesage, al cărui *Gil Blas* i-a servit ca model în descrierea condițiilor prin care trece eroul principal, și de Voltaire, ale cărui *Povestiri filozofice* descriu vicisitudinile de tot felul prin care poate trece un biet suflet omenesc.

Oricum ar fi, d. Panait Istrati știe să povestească frumos, să intereseze, să miște. E un merit pe cari nu l'au mulți scriitori.

Const. Șăineanu

CRONICĂ RIMATĂ

VARA

E cald!

Și soarele de vară

Incendiază tot orașul!

Orce mișcare încetează,

Doar un țigan filozofează

Că frigul ce-l băgase'n groază

Găsitu-și-a — în fine — nașul.

Eu stau sub nucul din grădină

Și protejat de-o umbră deasă,

Vreau să surprind o rază fină

Ce printre frunze se înclină

Și pe furiș ar vrea să vină

Să mi fure umbra de pe masă.

Și'n unda razelor de soare

Privirea, obosit, mi-o scald

Și urmăresc în depărtare

— Cu ochii duși, pierduți în zare —

Cum raza pune în mișcare

Microbii aerului cald.

Și tot privind cu gândul dus

La jocul de lumini cochete,

Mă văd în spectrul descompus

Al unei rațe din apus,

Sculdă de jos și pînă sus,

De raze ultraviolete.

E cald!

Din aerul de vară

Lipsesc plăcute adieri,

Și'n constatarea mea ușoară,

Pornit din spirit de ocară,

Șpun că-i mai cald ca asta vară,

Iar azi mai cald cum a fost eri.

AL. GRIGORIU

Insemnări și știri literare

Marcel Romanescu — unul din autenticii și străluciții poeți ai tinerei generații care s'a ridicat după rășhoju — cucerește cu acest al doilea volum de versuri: *Cântarea Cântărilor*, o nouă biruință. În timpurile acestea de răsturnare aproape totală a valorilor, când bălbăiala lui Baltazar trece drept poezie simbolistă iar proza greoaie a lui Blaga, drept poezie de concepție, când trandafirul — pentru unii nefericiți — s'a banalizat, când Coșbuc — pentru aceiași nefericiți — s'a învechit, când poezia e profanată zilnic de o turmă de scribi, cu ajutorul unei anumite critici sau cu aprobarea tacită a unei lașități quasi-generală, când, înfășșit, limba, ritmul și emoțiunea sunt distruse — vorba vine! — de escrocheria futuristă-dadaistă-constructivistă și de așa zisa poezie de concepție, — poezia lui Marcel Romanescu: luminoasă, inspirată și muzicală, pentru noi, e o adevărată și rară sărbătoare. Și suntem siguri că și cititorii noștri îl vor sărbători pe poet, ascultându-l :

LITANIU

Îți mulțumesc.

Îți mulțumesc că mi-ai călcat în prag
cu ochii luminați de-atîta drag;

că mi-a sunat aromitor prin casă
nebănuitul foșnet de mătasă;

c'a tresărit podeaua mea de scânduri
sub pasul mic, tulburător de gânduri.

Și-ți mulțumesc

c'ai rupt cu-o vorbă trudnica tăcere
ce-mi zace cuibărită prin unghere;

c'ai destrămat năvoade de păianjen
cu degete tremurătoare

și m'ai călcat, neștiutoare,
peste suflet.

Îți mulțumesc că te-ai plecat
pe urna mea adâncă,

(așa cum te-ai plecă de pe o stîncă
pe-un ochiu de lac;

c'ai oglindit în neagra-i strălucire
icoana ta fluidă și subțire;

și te-ai înfiorat de-o presimțire
că'n urna mea

lumina ca o lacrimă dormită.

O! răsul tău șovăitor,

fremătător ca niște-aripi de rândunele,

și-acum răsună'n fundul urnei mele,

cutremurând lăuntru ei sonor.

Îți mulțumesc că-o inimă zglobie

s'a aciuat la vatra mea pustie;

că mâna ta străină

a dat iar glas vârtelniții străbune

că, scormonind prin vatra în ruină,

ai speriat din cântec greuerușii;

și că ai scos din inima cenușii

fărăma de cărbune; —

fărăma mea de jar curat,

pe care ai luat-o

și-ai jucat-o

în podul palmei tale;

fărăma'n care ai suflat

pîn' ce obrazul tău s'a 'mbujorat

și pînă ce, de-odată,

însuflețitul sâmbur de lumină

a scăpărat steluțe de polei,

s'a 'mprăștiat în jerbă de scântei,

și-a isbucnit în flacără divină.

Din „Izvoare Limpezi” Operă premiată de Academia Română.

Cântarea Cântărilor, pe care ne-o dăruiește astăzi, și din pre-

fața căreia — pentru lămurirea cititorului — transcrim: „În versiunea de față am renunțat să colaborez cu autorul, ca să păstrez — uneori în formă sălbatică și fără falsă pudoare — frăgezimea originalului”, alcătuit este un colier de 31 de mărgăritare, din care vom desprinde următorul:

Frumoase-ți sunt picioarele 'n sandale!
Îngemănarea șoldurilor tale

săpată e ca un colan de aur
cioplit de cel mai strașnic meșter faur.

Răspântia lor e cupa mea rotundă
din care tămăiosul curge undă;

iar pântecul grămada mea de grâu.
cu crini împrejmuță ca de-un brâu!

Ți-s sâni feciorelnici, nentinați —
pui gemeni de gazelă 'ngenunchiați!

Ți-e gâtul turn de fildeș pe cetate;
iar ochii tăi par tiazuri luminate

ce la Hesbon, în poarta Bath-Rabbim,
dau zâmbet sub aripi de heruvim!

Ți-e nasul drept ca turnul din Liban
privind spre al Damascului liman;

sus creștetul ca muntele Carmel;
coșita ta cu purpura la fel:

un rege în șuvița ta s'a prins! . . .

O astfel de traducere îmbogățește literatura română ca și o operă originală.

Al. T. Stamatiad

„SALONUL LITERAR”, No. 6 va apare la 15 Octombrie.

Gheorghe Dima, directorul conservatorului din Cluj, a început din viață. Ilustrul compozitor pe care moartea îl smulge dintre elevii lui cari l-au adorat, și pe care azi îl jelește întreaga suflare românească din Ardeal, a murit în vârstă de 78 ani, după o viață de muncă rodnică.

Născut în Brașov 10 Oct. 1847 și-a terminat studiile secundare la Viena apoi a trecut la școala politehnică de Karlsruhe, pe care, peste puțin, o părăsește pentru a studia muzica la Karlsruhe, Viena și Graz. Terminând studiile vine la Brașov apoi trece la Sibiu, unde e profesor de muzică. Conduce mai multe coruri. Faima lui trece peste granițe, Sașii din Sibiu îi încredințează conducerea a Reuniunii de cântări săsești.

La înființarea Conservatorului din Cluj ocupă direcțiunea Conservatorului. Compozițiile sale mai importante sunt: Miezul Noptii, Mugur-mugurel, Liturghia Sf. Ioan Gură de Aur, puternicele balade Groza și Ștefan Vodă, Mama lui Ștefan cel Mare și peste 50 de bucăți pentru cor și o liturghie întreagă.

Moartea maeistrului Dima e un doliu al muzicii românești.

Marea revistă franceză *L'Illustration* din 9 Mai, consacrat „Salonului” pe 1925, reproduce portretul pictorului Jean-Paul Laurens, pictat de pictorul nostru Eustațiu G. Stoenescu.

„*Mercure de France*” din 1 Mai are o frumoasă nvelă iscalită de compatriotul nostru Jean Lahovary.

„*Inselberg*”-ul din Lipsca, una din cele mai strălucite case de editură ale Germaniei, a publicat decurând în „*Bibliotheca Mundi*” o îmbelșugată și impunătoare „*Anthologia Hungarica*” în traducerea germană a lui Robert Gragger, profesor de literatura maghiară la Universitatea din Berlin și director la Ungarisches Institut de-acolo.

Antologia aceasta care-i face poeziei maghiare intrarea triumfală în poezia lumii, cuprinde — afară de o samă din cele mai frumoase și caracteristice poezii populare — floarea poeziei mu-

Cenzurat: Prefectura Județului Arad.

ghiare, începând cu cântecule anonime ale primilor „trubaduri” maghiari și mergând treptat până la constructivistul Ludovic Kassák din zilele noastre.

Vom ajunge noi vremea să salutăm apariția, la Lipsca, a unei antologii a poeziei românești?!

Tânărul poet maghiar *Fekete Tivadar* a tipărit un luxuos volum de versuri, elogios primit de critica literară.

E. LOVINESCU. — *Critice: Istoria Mișcării „Sămănătorului”*. 45 Lei (Ancora — București).

MARCEL ROMANESCU. — *Cântarea Cântărilor*. 40 Lei (Socec București).

MARCEL ROMANESCU. — *Isoare Limpezi*: sonete și poeme. Operă premiată de Academia Română. 16 Lei (Ramuri-Craiova)

SANDU TELEAJEN. — *Poveștile lui Hinu Ion*. 8 Lei (Biblioteca Dimineața, No. 22 — București).

AGATHA GRIGORESCU. — *Armonii Crepusculare: Versuri*. 16 Lei (Tip. Buciumul — București).

R. S. MOLIN. — *Ajurisirea lui Moisi Nicoară*: trei documente asupra luptelor bisericesti în Bănat. Fară preț. (Tip. Felix Weiss — Oravița).

COLONEL GEORGHE BACALOGU: *Ardealul ca isvor cultural*: discurs de recepțiune rostit la Ateneul Român la 1 Iunie 1924 cu răspuns de prof.: Dr. V. BABEȘ. („Cele trei Crișuri” — Oradia-Mare).

AL. LASCAROV-MOLDOVANU: *Revoluția de mâine*. . . . Lei 35 (Edit. Tip. Lupta, N. Stroilă, București).

PETRE GRIMM: *Traduceri în versuri din Robert Burns*. Lei 10. (Tip. Viața, Cluj).

În „*Biblioteca Sămănătorul*”, editată de librăria Diecezană din Arad au apărut următoarele cărți:

VOLBURĂ POIANĂ: *Ion Burduf*, viața unui copil. Lei 5.

TEODOR MURĂȘANU: *Ciohari de oglindă*, schițe și amintiri. Lei 10.

HORIA TECULESCU: *Scriitorii ca luptători pentru unirea neamului*. Lei 5.

EMIL ISAC: *Cartea unui om*. Lei 10.

GAVRIL TODICĂ: *Urșile naturei*. Lei 5.

SEXTIL PUȘCARIU: *Literatura română*. Lei 5.

EUGENIU SPERANTIA: *Sub nimbul familiar*. Lei 5.

AL. MÂNCIULESCU: *Povești*. Lei 5.

SEPTIMIU POPA: *Povești*. Lei 10.

ION MONTANI: *Din zile grele*. Lei 5.

Orice volum trimis redacției va fi anunțat la bibliografie.

Tot ce privește redacția și administrația revistei se va trimite d. Al. T. Stamatiad, strada Ioan Calvin, No. 4, Arad.

Pentru studenți abonamentul la revista noastră e 75 lei.

„SALONUL LITERAR”, No. 6 va apare la 15 Octombrie.

Domnului Doi.
Palatul Cultural
Str. General Dragălin
Arad

Tip. Rethy Succesor Arad.